

בית־ספר רוטשילד־קיסריה לתקשורת

התקשורת במלחמת לבנון 2006

מ"קורי עכביש" ל"חומה בצורה" ובחזרה:
המיצוב המשתנה של העורך במלחמת לבנון השנייה

תמר ליבס, זוהר קמפף

חוברת מס' 2 – אפריל 2007

בית ספר רוטשילד קיסריה לתקשורת

בשנת הלימודים תשס"ו הכריזה אוניברסיטת תל אביב על הקמת בית ספר חדש לתקשורת, בית הספר רוטשילד קיסריה לתקשורת. בית הספר פועל כמסגרת המאגדת בתוכה יחידות קיימות באוניברסיטה יחד עם יחידות חדשות: החוג לתקשורת בפקולטה למדעי החברה, החוג לקולנוע וטלוויזיה בפקולטה לאמנויות, מכון חיים הרצוג לתקשורת חברה ופוליטיקה, מכון נטוויזן לחקר האינטרנט ומכון ברונפמן לחקר העיתונות היהודית. למסגרת בית הספר החדש הצטרף בית הספר להכשרת עיתונאים "כותרת" ובעתיד יקומו גם יחידות חדשות נוספות.

ההכרה בחשיבות הגוברת של שדה התקשורת על כל השדות החברתיים האחרים בחברה בת זמננו היא שהביאה להקמת בית הספר החדש. מטרת בית הספר לפתח באופן משמעותי את תחום התקשורת באוניברסיטה על ידי הרחבת מסגרות ההוראה, על ידי השקעה במחקר, ועל ידי פיתוח תחומים חדשים בשדה התקשורת, עם דגש על המדיה החדשה ועל היווצרותה של החברה הדיגיטלית. בית הספר מתכוון לפעול גם במישור הפרופסיונלי, בהכשרת אנשים למקצועות העיתונות, בהשתלמויות לאנשי תקשורת פעילים, ובפיתוח תחומי עיסוק חדשים. בית הספר מעוניין גם בפיתוח אוריינות תקשורת: הגברת ההכרה וההבנה של הציבור צרכני התקשורת לשימוש מושכל וביקורתי בה.

הוועד המנהל של בית הספר:

פרופ' רענן ריין, סגן רקטור האוניברסיטה, יו"ר
פרופ' ניב אחיטוב
מר אברהם ביגר
עו"ד דבי חפץ
פרופ' יורם פרי

הוועדה אקדמית של בית הספר:

פרופ' יורם פרי, ראש בית הספר, יו"ר
פרופ' ניב אחיטוב
ד"ר ז'רום בורדון
פרופ' יוסף גורני
פרופ' נח לויין-אפשטיין
פרופ' חנה נווה
ד"ר דובי רובינשטיין

מ"קורי עכביש" ל"חומה בצורה" ובחזרה: המיצוב
המשתנה של העורף במלחמת לבנון השנייה

תמר ליבס, זוהר קמפף

סדרת התקשורת במלחמת לבנון 2006

בית־ספר רוטשילד־קיסריה לתקשורת

סדרת התקשורת והמלחמה בלבנון 2006

המלחמה בלבנון בקיץ 2006 היתה הראשונה, שבה בא לידי מיצוי מלא המושג "מלחמה במציאות תקשורתית". על משקל המושג mediatized politics ניתן לאמר שזו היתה mediatized war: מטרה ראשית של המלחמה שניהלו צה"ל והחיזבאללה היתה להשפיע על התודעה של היריב. אמצעי התקשורת למיניהם קיבלו משקל יתר בהשוואה למלחמות העבר בניהול שדה הקרב, והיתה להם השפעה על האזרחים בעורף, על הלוחמים ועל מקבלי ההחלטות ברמה הפוליטית והצבאית כאחד.

בעקבות המלחמה נתכנסה קבוצה של חוקרי התקשורת הבכירים בישראל לדיון במשמעות המלחמה והחליטה לערוך סדרת מחקרים בהיבטים שונים של התקשורת והמלחמה. חוברת זו היא השנייה בסדרה והיא עוסקת בביקורת הציבורית הרבה שהיתה בישראל על התנהגות התקשורת בעת המלחמה ועל אופן הסיקור שלה.

המחברים

פרופ' תמר ליבס מלמדת במחלקה לתקשורת באוניברסיטה העברית בירושלים. שני ספריה האחרונים Reporting the Arab Israeli Conflict ו-American dreams, Hebrew: subtitles globalization from the receiving end עוסקים בתקשורת ופוליטיקה בישראל. בימים אלו יצא לאור הספר כשהאוניברסיטה נכנסה אלי הביתה: טרור ותקשורת בעידן העכשווי, בעריכה משותפת שלה ושל ד"ר פול פרוש. מאמרם של ליבס וקמפף "Routinizing terror: Media coverage and public practices, Israel 2000–2004" פורסם בכתב העת Press/Politics 2007.

זוהר קמפף הוא תלמיד מחקר במחלקה לתקשורת ועיתונאות באוניברסיטה העברית. עבודת הדוקטורט שלו, "התנצלויות בשיח הציבורי בישראל, 1948-2004", נכתבת בהנחייתה של פרופ' שושנה בלום-קולקה. תחומי המחקר שלו הם שיח המדיה, שיח פוליטי, תרבות ויזואלית ופרקטיקות עיתונאיות בעתות מלחמה וטרור.

בית ספר רוטשילד-קיסריה לתקשורת
אוניברסיטת תל-אביב
תל אביב 69978

טל' 03-6405865
פקס 03-6406545

© כל הזכויות שמורות
בית ספר רוטשילד-קיסריה לתקשורת
אוניברסיטת תל-אביב
אפריל 2007

עיצוב: יעל כפיר ומיכל סמו-קובץ, המשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל-אביב

מ"קורי עכביש" ל"חומה בצורה" ובחזרה: המיצוב המשתנה של העורך במלחמת לבנון השנייה¹

בעולם הלא מושלם שלנו, התקשורת היא המקום המרכזי שבו מתנהל הדיון הציבורי. להוותנו, מאפייני הדיון התקשורתי רחוקים מהמודל האידיאלי של הרמאס (1991) על פיו במרחב הציבורי מנהלים אזרחים דיון רציונאלי, אלטרואיסטי וחסר פניות בענייני החברה. הדיון בתקשורת הוא מתווך, מנוהל על ידי נציגים המייצגים אינטרסים מגזריים, וכפוף לאילוצים טכנולוגיים ובעיקר כלכליים שמוסדות התקשורת משועבדים להם (בורדייה, 1999). לצד החיוב, וכאן אנו נתלים באילן גבוה נוסף, ניתן לטעון כי טכנולוגיות התקשורת ממציאות מחדש את ה"ציבוריות" (Publicness) שמעבר למוסדות המדינה (Thompson, 1995). מאפייני ה"ציבוריות" החדשה הם פתיחות, נראות ונגישות של הקהלים למידע ולנקודות מבט שונות. התקשורת תורמת לכינון צורה חדשה של "דמוקרטיה דיגיטלית", אמנם במחיר האבדן של השיחה המקומית הבלתי אמצעית.

נראה שכאשר תומפסון מזהה את אבדן השיחה המקומית כתוצר השלילי העיקרי של הדיון המתווך, הוא מתכוון לשידור הציבורי, שעמד במשך שנים רבות במרכז ההוויה בבריטניה. במרחב שבו התקשורת כפופה לשיקול המסחרית-חרותי, נדחק הדיון הציבורי לשוליים כשעל חשבוננו מוקדשות שעות השיא לסוגות בידוריות שֶׁלהן רייטינג גבוה (ולשידור הציבורי-ממלכתי אין ברירה אלא לפעול לפי הכללים החדשים). לא כן בתקופת מלחמה. כאשר הצבא נלחם, הציבור מצפה שהתקשורת תתפקד בהתאם לאינטרס הציבורי. ואכן, ענייני השעה חוזרים למרכז הזירה. אך בניגוד למלחמות בעבר, כיום ההנחה בדבר התגייסות התקשורת ללא סייג למאמץ המלחמתי כבר אינה מובנת מאליה, ונראה שאף איננה ישימה כלל, מאחר שמידת השליטה של העורכים על החומרים המשודרים מתרופפת והולכת.

הסיבות לכך הן: (1) סביבת התקשורת הגלובלית, שהמקרה הישראלי מדגים היטב את השפעתה.² התקשורת הישראלית היא חלק מהשיח הבינלאומי ואינה יכולה להתעלם ממידע המתפרסם בערוצים זרים (שהישראלים מגיעים אליהם ישירות). (2) טכנולוגיות הצילום והשידור החדשות אינן מאפשרות לשלוט בדימויים

1 ברצוננו להודות לפרופ' אליהוא כ"ץ על תרומתו המשמעותית להמשגת שינויי המיצוב של העורך בזמן המלחמה.

2 ראה השוואה בין כסוי האינתיפאדה הראשונה והשנייה (Liebes, 1997) ליבס וקמפף, (2006)

הזורמים משדה הקרב, ותרבות הדלפות המידע – מהדיונים המתנהלים בממשלה ובמטכ"ל, או מכיוונו של האויב – משמעותה שאי ההסכמה והביקורת מבפנים על מקבלי החלטות סודקת את החזית המאוחדת, והופכת את הגיוס הטוטאלי ללא ריאלי. (3) הציפייה שהמלחמה תשנה את כללי המשחק המסחריים איננה ריאלי. כמו העקרב שאינו משנה את אורחותיו גם אם הדבר בנפשו, כך גם התקשורת. לשלושת הערוצים הכלל ארציים בישראל אין ברירה אלא להמשיך לפנות אל הצופה כצרכן ולא כאזרח, והתחרות על הצופים בין הערוצים אינה נחלשת (ואולי אפילו מתגברת). העיקרון שממשיך להדריך את התקשורת כמוסד מסחרי הוא כיבוש הרייטינג ולא דווקא כיבוש בינת ג'בל.

לאילוצים של מסחריות השידור יש דינמיקה משלהם. בעוד שביום-יום תנאי התחרות ידועים (לכל ערוץ יש ימים טובים יותר וטובים פחות), בעת מלחמה הנורמה של מעבר לשידור חי, מרתוני, רצוף, טורפת את הקלפים בסביבת התקשורת, והתחרות עוברת לפסים של קרב בזמן אמת. זמן השידור הבלתי מוגבל, המצלמה המופעלת באופן מתמיד, והצורך להקדים את המתחרים בכל רגע נתון, הובילו למידע בלתי אמין, להתרעות על אזעקות שווא, לחשיפה של מקום נפילתם של טילים (שיש הטוענים שסייעה לחיזבאללה בטווח), לברברת בלתי פוסקת שבמסגרתה נחשפו פעולות אופרטיביות מתוכננות של צה"ל, לביקורת (מפורשת או מרומזת) בזמן אמיתי על החלטות שלא נראו למי מהכתבים או הפרשנים, ולפינתו הכמעט קבועה של חסן נסראללה על המרקע (כולל קדימונים, התרעות, תרגום סמולטני, ומשיכת זמן כשהכוכב התמהמה בכניסה לאולפנו, ואיחר למהדורה המרכזית).³ כל הליקויים הללו הובילו לביקורת על תפקוד התקשורת בעת המלחמה.⁴

3 זו דוגמה נוספת לדרך שבה ערוצי הטלוויזיה המקומיים מתפקדים בעת מלחמה היכולה להיות מובנת דרך הפרקטיקה ההולכת ומתבססת של ראיונות עם האויב המשודרות בזמן צפיית השיא (בלום-קולקה, קמפף וליבס, 2003; ליבס, קמפף ובלום-קולקה, 2006). בניגוד לתעמולה הנאצית ברדיו במלחמת העולם השנייה (במטרה לשכנע את מעמד הפועלים הברי-טי להתמרד נגד המלחמה) ששודרה במחתרת, כל פניה של מנהיג חיזבאללה, חסן נסראללה, בזמן המלחמה קיבלה סטטוס של אירוע מדיה (Dayan and Katz, 1992) בכל שלושת הערוצים המתחרים – 1, 2 ו-10. כל שאר הידיעות נדחקו לשוליים ופרשנים מיוחדים לענייני תוכן ושפת גוף הוזמנו לאולפן על מנת לאבחן את מצבו של המנהיג, שנתפס כמטונימי למצבו של הארגון. רק לקראת סוף המלחמה החליט יושב ראש רשות השידור, מוטי שקלאר, לאסור על שידור חי של נאומיו. אולם גם באיסור זה התקשו לעמוד המגישים והפרשנים של הערוץ הציבורי.

4 ההוכחה הניצחת לטענה זו הגיעה ממקום בלתי צפוי בתום מלחמת לבנון השנייה מכיוונו של דיוויד לנדאו, העורך של עיתון "הארץ". בכנס שנערך ב-28 בספטמבר באוניברסיטת בר-אילן היכה לנדאו על חטא: "בכל מדינה נורמאלית תפקיד התקשורת במלחמה הוא ללכד את העם ואנו נכשלו בכך... יש לתקשורת על מה להרהר ולהכות על חטא באשר לתפקיד שמילאה במלחמה. כדי שעם ניצח במלחמה הוא צריך רובו ככולו להיות מגויס, מלוכד ופטריוטי. במל-חמה האחרונה היה קונסנווס בכל חלקי העם בעד המלחמה. התקשורת לא השכילה להתגייס בזמן אמת ולבטא זאת" (גוטמן, 2006).

בניסיון לאתר את מה שנותר מהתגייסות התקשורת למען הממסד בעת מלחמה, ערכנו ניתוח של שיח המדיה, בתקשורת האלקטרונית והכתובה, בארבעת השבועות של מלחמת לבנון השנייה. הממצא המרכזי שלנו, שנגזר מניתוח השידור המרתוני החי של האירועים והדיון הרפלקסיבי על השידור בעיתונות המודפסת לאורך המלחמה, הוא שגבורתו וסבלו של האדם הפשוט הם אלו שעמדו במרכז הדיון הציבורי המתון. **לכל אורך הדרך גילתה התקשורת סולידאריות עם העורף, ורק עם העורף, בהתאם להבנתה כיצד ניתן לתמוך בו בכל אחד משלבי המלחמה.** לתמיכה זו היה ביטוי שונה בשני שלבים שונים של העימות. בשבועיים הראשונים התקשורת התגייסה לטובת המלחמה (צה"ל וההנהגה הפוליטית), ואחד הביטויים המרכזיים היה ההתמקדות בחוסנו של העורף, בניסיון ליצירת דימוי של "עורף חזק", המסוגל לעמוד איתן במתקפה המכוונת כלפיו. הטקטיקה היתה האדרת חוסנו של העורף בדרכים שונות. העצמת העורף בתקופה זו היתה נדבך מרכזי בתמיכה במהלכי ההנהגה וצה"ל. בעוד שהתמיכה בעורף נמשכה גם בשבועיים האחרונים של המלחמה, בתקופה זו היא קבלה ביטוי דווקא בתקיפת הממסד וצה"ל⁵ על הפקרת העורף לטילי האויב והפיכתו לקורבן ולנטל.

הסיבות להתמקדות בעורף

הפרקטיקות העיתונאיות העכשוויות נוטות להתמקדות באדם הפשוט. סוגת השידור החי, המודל של עיתונאי היוצא מן האולפן אל השטח, החיפוש אחרי החוויה המקומית, האותנטית והמיידית של האזרחים, הם המגדירים את הסוגות החדשותיות העכשוויות (Coupland, 2001; Montgomery, 2001). אלה מעניקים לגיטימציה להתגייסות סביב האדם הפשוט, שהופך שלא בטובתו לגיבור או לקורבן של המאבק. מעבר להתאמה בין ההתמקדות בחוויה האותנטית של האיש הקטן לסוגות העיתונאיות החדשות, מצאנו שלוש סיבות ספציפיות להתמקדות התקשורתית בעורף, יותר מאשר בחזית, בזמן המלחמה.

ראשית, תמיכה בעורף נתפסת כלגיטימית. זהו הסוג הבטוח ביותר של פטריוטיות, שבכל מקרה איננה חורגת מן הקונסנסוס. בעוד שהאילוצים והזמינויות (affordances) של המדיה האלקטרוניים – האפשרויות הטכנולוגיות, התחרות הכלכלית והתפקוד בתוך סביבת מדיה גלובלית – אינם מאפשרים מתן תמיכה בכל מחיר במקבלי ההחלטות בממשלה ובצה"ל, מיצוב העורף בקדמת הבמה נותר כדרך הלגיטימית לייצוג ויצירה של סולידאריות. זו באה לידי ביטוי בהתמקדות בדרכי ההתמודדות של הציבור (בעיקר זה שבקו החזית) בעת התמוטטותה של

5 יש להבחין בין הביקורת על התנהלותו של צה"ל כמסד לבין התמיכה ללא עוררין לה זכו החיילים הפשוטים בחזית. אך שלא כמו האזרחים בעורף, החיילים מעבר לגבול לא הופיעו באופן בולט ורצוף בשיח המדיה.

שגרת היומיום, עם אבדן הביטחון הקיומי (ontological security), התחזקות החרדה של התושבים לחייהם, חיי יקיריהם ופרנסתם, ומעבר לכל אלה, עם סימן השאלה המרחף מעל עתידם. העלאה על נס של העורף, בזמן שהצבא עסוק בלחימה, יכולה להיחשב כפטריוטיות "שלילית", דהיינו כטקטיקה בטוחה לתמיכה במטרות הממשל, אך גם כפטריוטיות "חיובית", כסוג של הבעת סולידאריות אזרחית עם הציבור וכסיוע לקהילה הסובלת להתמודד עם המצוקה (Schudson 2002; Frosh and Wolfsfeld, 2005).

שנית, **במקרה של מלחמת לבנון, ההתרחשויות הדרמטיות אירעו מלכתחילה דווקא בעורף**, שעמד תחת מתקפת טילים בלתי פוסקת, לא פחות מאשר בחזית. אמנם, הציבור האזרחי היה תמיד מרכזי בעת מלחמה – גם כשהתרחשויות היו רחוקות מהבית, גם כשהן היו קרובות אליו – אבל הסיבה למרכזיותו בכל אחד משני המקרים שונה. בהבחנה גסה, במלחמה המתנהלת הרחק מהגבול (כשמדובר בדמוקרטיות ליברליות) הממשלה תלויה בלגיטימציה המוענקת לה על ידי הציבור (כפי שמצטייר במקרה של ארה"ב בעירק). כשהמלחמה מתנהלת על קו הגבול (או כשהמדינה מצויה בטווח הפגיעה של האויב) האזרחים עלולים למצוא עצמם באזור הקרבות ועל כן חוסנם חיוני להמשך המאמץ המלחמתי, ובסופו של דבר אף להמשך קיומה של המדינה.

ניתן למצוא קווי דמיון בין מרכזיותה של האוכלוסייה האזרחית, בעיקר זו המאוימת בצפון, בשיח המדיה הישראלי, לבין מרכזיותו של העורף הבריטי במלחמת העולם השנייה. זה, כפי שאנו למדים מסקאנל נתפס "כחשוב לפחות – אם לא יותר – מהחזית הלוחמת" (Scannell, 1996: 37). מי שביטא תפיסה זו בבחירות בתחילת המלחמה היה הרמטכ"ל דן חלוץ שהצהיר בעת ביקור פצועים בבית חולים בחיפה, "יש לנו עורף חזק שנותן לנו את השקט והכוח לפעול, זה שווה ערך לעוצמה צבאית".⁶ בשני המקרים, הישראלי והבריטי, החשש מפני הלחץ הציבורי על הממסד להכריז על סוף המלחמה למרות אי השגת היעדים, הוביל את התקשורת להתגייס למאמץ המלחמתי, "לחבק" את העורף וליצור דימוי על פיו הציבור האזרחי הוא הגורם שיביא את הניצחון במלחמה. זו הפרקטיקה שהנחתה את תחנת הרדיו הציבורי בבריטניה (BBC) בעת המלחמה בנאצים כמו גם את שלושת הערוצים הישראליים בעת מלחמת לבנון.⁷

הסיבה השלישית והמשמעותית ביותר להתמקדות בעורף נבעה מהדימוי של הציבור הישראלי בעידן העכשווי, הפוסט ציוני, כשביר, מפונק ואנוכי, דימוי

6 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3278255,00.html/>

7 ההבדלים בין המקרים מצויים בצורה שלבשה ההתגייסות. ראשית, במלחמת העולם השנייה BBC קיבל הנחיות ישירות מהממשל שבחלק מן המקרים צנזר את הדיווחים (Scannell, 1996, p. 38) ושנית, לא היו שידורים חיים באותה עת; התוכניות נערכו מראש באופן שייצור תחושה של ספונטאניות.

שהוביל לחשש מקריסתו תחת אימת המלחמה. על פי התפיסה המקובלת, לא ניתן להפריד בין ההיסטוריה של העורף הישראלי והטרנספורמציה של החברה הישראלית מקהילה אידיאולוגית, וסגפנית, בעלת אתוס של הקרבת היחיד על מזבח הקולקטיב, לחברה חומרנית, הדוניסטית, דמוי-אמריקאית, כזו שבשני העשורים האחרונים הציבה את ערך המימוש העצמי כערך מרכזי. הסדק הראשון אולי באתוס הקולקטיביסטי בהקשר של מלחמה הופיע בתחילת שנות ה-90, עם בריחה של תל-אביבים לירושלים ולאילת בעת נפילת הטילים העיראקיים הראשונים במלחמת המפרץ. התנהגות זו זכתה לגינוי פומבי מצדו של ראש עיריית תל-אביב בזמנו, שלמה להט, אשר כינה את התל אביבים הנוודים כ"עריקים" משדה הקרב. באמצע שנות ה-90, בהשפעת הרוח האופטימית שנשבה מאוסלו והביאה לפריחה כלכלית בישראל, נתפש התשלום בחייהם של כ-20 חיילים בשנה באזור הביטחון הלבנוני כיקר מדי. תנועת המחאה "ארבע האמהות", שנוסדה על ידי אמהות לבנים ששירתו בגבול הצפוני, הפכה לקראת סוף העשור גורם משמעותי בהחלטה לסגת מאזור החיץ במאי 2000. נסיגה זו שאירעה בסמיכות לפרוץ האינתיפאדה השניה, הובילה רבים לטעון כי חולשת הציבור בישראל היא זו שהיתה אחראית לרעה המתרגשת. בין אם יש אמת בטענה זו ובין אם לאו, מנקודת מבטו של מנהיג החיזבאללה, חסן נסראללה, היתה זו נסיגה משמעותית. הציפיה (המוטעית) שלו לתגובה ישראלית מינימאלית בעקבות חטיפת החיילים בגבול הצפוני בחודש יוני 2006 נבעה מתוך תפיסתו את הציבור הישראלי כחלש כמו קורי עכביש שניתן להעלימם במחי יד. העורף, מנקודת מבטו, היה החוליה החלשה שתוביל, כך הצהיר מעל במות שונות, לתגובה מוגבלת בלבד.

על רקע הדימוי החלוש של העורף הישראלי, ועל רקע כשלון דוקטרינת המלחמה הישראלית,⁸ שבא לידי ביטוי בהפצצה המאסיבית של צפון ישראל לכל אורך המלחמה, שחייבה 30% מכלל אזרחי המדינה למצוא מחסה במקלטים או לנדוד בין אתרי אירוח דרומיים במשך ארבעה שבועות, עלה הצורך לנקוט בפעולת מנע. עם תחילת המלחמה נגד חיזבאללה החלה מערכה לקידום הדימוי של עורף אמיץ, כשיר וחסון המסוגל לתמוך במלחמה. דימוי זה נוצר בשיח המדיה הטלוויזיוני (כמו גם באינטרנט ובתקשורת הכתובה) לכל אורך היום, לאו דווקא בתוכנית כזו או אחרת. הציבור עמד במרכזו של שידור חי ונמשך, שנתמך על ידי תיאור מרגע לרגע של שדות הלחימה השונים של העורף, על רקע טילים מתפוצצים, תמרות עשן, בתים הרוסים ומשפחות במקלטים. כל השדרנים, הכתבים והמרואיינים דיברו במתק שפתיים אל תושבי הספר, ושדלו אותם לנהוג בהתאם לדימוי החדש.

8 דוקטרינת המלחמה הישראלית לוקחת בחשבון את ממדיה הקטנים של ישראל והובילה לתפיסה שיש לנהל מלחמות קצרות ולהעביר אותן מהר ככל האפשר אל מעבר לגבול, לשטח האויב. מדיניות זו נכשלה עד כה פעמיים בלבד – במלחמת העצמאות בשנת 1948 ובמלחמת לבנון השנייה, שנלחמה 25 קילומטרים בלבד מהעיר השלישית בגודלה בישראל וכקילומטר משורה של קיבוצים, מושבים, כפרים ועיירות בגבולה הצפוני של הארץ.

מקורו של המונח "עורף"

על מנת להבין טוב יותר את דרכי השימוש במונח "עורף" בשיח הציבורי בישראל בעת המלחמה נראה לנו שיש חשיבות לדיון קצר בקונוטציות שבהן הוא טעון בשפה העברית. משמעותו המילולית של המונח – החלק בגוף שמאחורי הצוואר (מילון ספיר) – מצויה ביחסי ניגוד למילה "חזית", המתארת את החלק הקדמי של הגוף (חזה או פנים). שני המונחים עברו תהליך של מעתק סמאנטי משדה המונחים המשמשים לתיאור חלקי הגוף, לשדה המושגים של המלחמה, שבו הם משמשים כיום גם כאנטונימים לתיאור המרחבי של שדה המערכה.

מקורו האטימולוגי של המונח מצוי בתנ"ך, בסיפור עגל הזהב, כחלק מהביטוי "עם קשה עורף", שבו מדמה אלוהים את בני ישראל לאנשים עיקשים המזלזלים בציוויו. למעשה האל חוזר פעמים על הביטוי, בפעם הראשונה בשמות ל"ג ובפעם השניה בדברים ט':

שמות פרק ל"ג:

"וידבר יהוה אל־משה, לך עלה מזה – אתה והעם, אשר העלית מארץ מצריים: אל־הארץ, אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקוב לאמור, לזרעך, אתננה. ושלחתי לפניך, מלאך; וגירשתי, את־הכנעני האמורי, והחיתי והפריזי, החיווי והיבوسی. ג אל־ארץ זבת חלב, ודבש: כי לא אעלה בקרבך, כי עם־קשה־עורף אתה – פך־אכלך, בדרך. ד וישמע העם, את־הדבר הרע הזה – ויתאבלו; ולא־שתו איש עדיין, עליו.

דברים פרק ט':

"ה לא בצדקתך, וביושר לבבך, אתה בא, לרשת את־ארצם: כי ברשעת הגויים האלה, יהוה אלוהיך מורישים מפניך, ולמען הקים את־הדבר אשר נשבע יהוה לאבותיך, לאברהם ליצחק וליעקוב. ו וידעת, כי לא בצדקתך יהוה אלוהיך, נותן לך את־הארץ הטובה הזאת – לרשתה: כי עם־קשה־עורף, אתה. ז זכור, אל־תשכח, את אשר־הקצפת את־יהוה אלוהיך, במדבר: למך־היום אשר־יצאת מארץ מצריים, עד־בואכם עד־המקום הזה, ממרים הייתם, עם־יהוה. "

קשיות עורף, לפיכך, היא מאפיין שלילי של העם הנבחר, כזה שכמעט והוביל את האל לזנוח את הבטחתו להוליך את בני ישראל לארץ כנען. אולם קונוטציה זו, כך מסתבר, היא רק חצי מהסיפור השלם. פרשנים מקראיים רואים אותה תכונה של נוקשות ועיקשות כמרכזית לסוגיית שרידותם של העברים. קשיות עורף יכולה להיות מובנת גם כמפתח לאמונת אמת ויציבות מתמשכת, וייתכן שזו סיבה אחת לכך שקשירת התפילין על העורף היא סימן לאדיקות. לפיכך, "עורף" הוא מונח

טעון קונוטטיבית: קשיחות ועיקשות יכולות להוביל לאחת משתי תוצאות – מרד כנגד סמכות עליונה או לחילופין התגייסות מלאה למערכה בעת משבר.

מאפייני שיח המדיה הטלוויזיוני במלחמת לבנון השנייה

לפני שננתח את היחסים שבין הציבור, הצבא והממשלה כפי שבאו לידי ביטוי בשיח המדיה בישראל בעת המלחמה, נאפיין את האתר המרכזי שבו התנהל השיח הציבורי – שלושת ערוצי הטלוויזיה. שגרת השידור המרתוני החי בעת מלחמה (תחת הלוגו "ישראל נלחמת" או "ישראל במלחמה"), כללה מאפיינים מהסוגות השונות של אירועי מדיה (Dayan and Katz, 1992) וסוגת מרתון האסונות (Liebes, 1998), אך גם מאפיינים ייחודיים משלה. לוח המשדרים הרגיל פינה את מקומו לשיחה חברתית מתמשכת בשידור חי בין האולפן המרכזי לבין זירות ההתרחשות הפזורות בשטח. רצף אירועים ספונטאני ולא מתוסרט אפיין את השידור, למרות שלצדם (חצי מאה לאחר מלחמת העולם השנייה) עדיין ניכרה צורה כלשהי של שליטה. את הכללים הכתיבו המקצוענים במערכת, שהיו אמונים על ההיררכיה בשידור, ולא נציגי הממשלה. שגרת השידור החדשה כללה את התדריך היומי של קציני צה"ל, הצהרות מפי ראש הממשלה ולהבדיל מפי חסן נסראללה (שעל נאומיו הודיעו קדימונים שעות מראש), שיחות אולפן עם אורחים ומומחים בניצוח מראיינים ועורכים שקבעו את מי לְזַמֵן, מתי, כמה זמן דיבור להקצות לו ועוד, כשאת כל הרצף קוטעים מפעם לפעם הודעות על אזעקות ונפילות בעורף (והוראות מפיקוד העורף לאזרחים לרדת למקלטים). באולפן המרכזי, שאורגן כחמ"ל, ישבו מומחים לענייני צבא וערבים, גנרלים לשעבר ופרשנים פוליטיים, והגיבו לחדשות האחרונות משדה הקרב, כשמנחה התוכנית מנווט את זרימת המלל בתוך האולפן, ובין האולפן לכתבים המדווחים מהפריפריה המופצצת. מאפיין נוסף של הסוגה הוא ראיונות עם אנשים פשוטים – אלה השוהים במקלט, בדרכם לדרום השקט או כאלו שאיבדו את קרוביהם או רכושם. העיתונאים התעניינו לדעת כיצד הם מחזיקים מעמד ולכמה זמן ימשיכו לתמוך במלחמה.

בחלק הבא נתמקד בשיח התקשורת המתייחס לעורף, כפי שהוא בא לידי ביטוי בעיתונות המשודרת וברפלקסיה של העיתונות הכתובה על השיח הטלוויזיוני. שיח המדיה כלל שלוש דרכי התייחסות אל הציבור הישראלי, פניה אל הציבור ודיבור על הציבור באמצעות סוגות מגוונות (ראיונות באולפן ובשטח, נאומים, סאונדבייטס ועוד) עם פוליטיקאים, מומחים ואנשי צבא; בצד אירוח של נציגי העורף (מהצפון והמרכז) על המסך הקטן.

שיח המדיה סביב העורף במלחמת לבנון השנייה

במחקר זה בחנו את דימויו המשתנה של העורף לאורך ארבעת השבועות של העימות בלבנון (14.8.06-12.7.06), באמצעות אפיון מערכת היחסים המשתנה לעבר זמן בין שלושת השחקנים – הצבא, הממשל (המדינה) והציבור. על מנת לתאר את מערכת היחסים המשתנה בין השחקנים הללו ולאפיין את מיצובו של העורף בשתי התקופות, החלטנו לאמץ את המבנה הפורמאלי של המשפט החותם את נאומו הקלאסי של הנשיא לינקולן בגטיסבורג בשנת 1863⁹,

“that this nation under god shall have a new birth of freedom, and that government *of* the people, *by* the people, *for* the people, shall not parish from the earth.”

ההצהרה של לינקולן, בעיצומה של מלחמת האזרחים האמריקאית, מציבה את הציבור בלב המדינה הדמוקרטית. הציבור הוא הישות שעליה הממשלה מחויבת להגן, והוא מצדו חייב לתמוך בממשלה (על מנת שתוכל לבצע את תפקידה), כדי שהמדינה תתקיים בביטחון. על מנת לנתח את מערכת היחסים בין השחקנים המרכזיים במלחמת לבנון, הצבנו כל אחד מהם ברצף הסינטגמטי של המשפט שציטטנו (דה-סוסייר, 2005), בהתאמה להשתלשלות האירועים בלבנון. בנקודות מסוימות על פני רצף הזמן הבחנו בשינוי מיקומם של השחקנים ברצף הסינטגמטי. שינוי זה מבטא את תפקידם המשתנה בסיפור המתפתח של המלחמה.

בתור התחלה ניסינו למקם את הציבור בהתאם להנחות המקובלות לגבי היחסים שבין צבור\ממשל\צבא בעת מלחמה, והגענו למשפט הבא שהוא מעין הנחה א-פריורית באשר לתפקודם המצופה של הגופים הללו.

“**עבור** הציבור (שיש להגן עליו) **ע”י** הצבא (המגן עליו) **למען** המדינה (כדי שתשרוד את המאבק).”

משפט זה מהווה מעין קדם הנחה לגבי תפקיד השחקנים הללו בעת מלחמה, אך כבר בימי המלחמה הראשונים שמנו לב לכך שהמיקום בפועל של השחקנים במסגרת העימות המתעצם, אינו תואם את הרצף המקובל. דברי השבח וההלל שהוערמו על העורף מתחילת המלחמה (כפי שנדגים בהמשך), העמידו את העורף כמי שמבטיח את הניצחון. ההגזמה הבוטה והניגוד בין התשבחות לדימוי המקובל של העורף בישראל, הביאו אותנו למסקנה שהם נאמרו דווקא על רקע דימויו החלש, הרכרוכי, והנרפה, והתעוררות החשש כי הציבור בישראל לא יוכל לעמוד איתן מול ברד הטילים שנחת מדי יום על יישובי הצפון.

9 אנו רואים במשפט של לינקולן כדפוס מארגן להבנת יחסי הגומלין בין שלושת השחקנים בעת מלחמה. האימרה המקורית משמשת כמקור השראה להבנת השתלשלות המלחמה ואין אנו נאמנים לה באופן פרטני.

לפי פרשנות זו, הייתה זו תפיסת העורף כעקב האכילס הישראלי – שבאה לידי ביטוי, כפי שציינו למעלה, גם בנאומיו של נסראללה, שדימה אותו ברשת אל מנאר כ"חלש כמו קורי עכביש" – שדרבנה את התקשורת להפוך את הדימוי, בתקווה שהציבור יאמץ את מאפייניו החדשים. אם עוצמה ויכולת עמידה הם המאפיינים הנחוצים על מנת להעניק לצבא את הזמן הדרוש לבצע את משימתו, אזי יש להצהיר עליהם, להוכיח את קיומם ולטפח אותם בכל עת. התקשורת, כך נראה, היתה אמונה על יצירתו ותיווכו של שיח העידוד והדרבון, ודאגה גם לבדוק את מידת עמידות הציבור לכל אורך הדרך ובמיוחד סביב רגעים גורליים בהם היה עליו לשאת במחיר הגבוה של הלחימה. כך, למן ההתחלה, נוכחנו שמהשיח הציבורי בישראל כפי שהתבטא במדיה עולה מערכת יחסים שונה מזו המצופה בעת מלחמה. הניסיונות לתאר את שיח זה באמצעות הסינטגמה הוביל אותנו לנוסח הבא,

"(המלחמה מתנהלת) **עבור** הצבא (על מנת שינצח), **ע"י** הציבור (שבכוח עמידותו נושא על כתפיו את הקרב) **למען** המדינה (על מנת שתשרוד את המאבק)".

מראשיתן של ההפצצות יצאו עיתונאים מגדרם על מנת לתאר את אומץ ליבם של תושבי הצפון. ואכן, בשבועיים הראשונים של העימות, הציבור שיתף פעולה עם דימויו החדש, והציג חזות חסונה, איתנה ותומכת. הקטע הבא שתומלל מכתבה ששודרה חמישה ימים מתחילת המלחמה במהדורת החדשות המרכזית של ערוץ 2 על שגרת החיים במקלטי הצפון, מדגים היטב את התרשמותנו,

שגרת החיים במקלט בנהריה (ערוץ 2, 18.7.06, 20:00).

ציון ננוס [כתב]: ... שגרת מקלט. יוגה בבוקר, בצהריים הספר השכונתי מוסיף קצת צבע לחיים במקלט ובערב, הגרסה המקומית לרוקדים עם כוכבים.
נער: אני מרגיש פה ממש כיף, ממש כיף לי. אמא שלי שאלה אותי אם אני רוצה לבוא למלון. העדפתי להישאר.
ננוס: לרוב האנשים הייתה אפשרות לעזוב דרומה. אבל הם העדיפו להישאר במקלט.

ככל שהמלחמה המשיכה להתגלגל, התעצמו הקולות הביקורתיים המעטים שנשמעו בתחילת המלחמה נגד הממשל והצבא על שנכשלו באספקת התנאים הדרושים להמשך שרידותו של העורף. הטענות כלפי הממשלה התמקדו בכך שלא דאגה לפנות את תושבי הצפון דרומה, שלא דאגה לתנאי מחיה נאותים לשהים במקלטים והשתתה את ההחלטה לגבי פיצוי בעלי העסקים והעובדים שניזוקו. הביקורת כלפי צה"ל התמקדה בחוסר יכולתו לעצור את ברד הטילים ובקשייו לממש את הבטחת המנהיגים לניצחון מהיר ומהיר. לפיכך, בתחילת השבוע השלישי למלחמה מצאנו שוב שינויים במיצובם של שלושת השחקנים. הייצוג התקשורתי הראה מיפוי חדש. עכשיו יש להלחם,

עבור הציבור (שיש ספק לגבי כוח עמידותו, ולכן עליו להיתמך) ע"י המדינה (שתספק לו את המשאבים הנחוצים) **למען** הצבא (על מנת שינצח).

על מנת לבסס את טענתנו כי שלבי המלחמה השונים אינם רק תוצר המבנה שהצגנו, נתחיל בבחינת השיח בשלב הראשון של המלחמה, לפיו החשש הגדול מקריסתו של העורף הביא את הממסד הפוליטי והצבאי, בסיועה של התקשורת, לבנות, להבליט ולטפח את הדימוי של עורף עמיד וחסון.

"החומה הבצורה של מדינת ישראל" 1: ההבניה של "עורף חזק" באמצעות שיח השבח והדרבון

בנוסף על אמירות והצהרות רבות ששמענו במדיה בתקופת המלחמה, מצאנו עוד מתבונן שחשב כמונו ותיאר את מעמדו החדש של העורף בימיה הראשונים של המלחמה בצורה משכנעת משלנו. שבועיים מתחילת המלחמה, בחר מאיר שלו להתבטא באופן סרקסטי במיוחד בטורו ב"ידיעות אחרונות". "במונולוג שכולו בגוף ראשון, תיאר שלו את הטרנספורמציה שהוא עצמו עבר – מיצור חלוש, מפורד ומתלונן לחזק, נדיב ואמיץ – בזכות שייכותו ל"עורף". תחת הכותרת "מכתב מהעורף" (ידיעות אחרונות, 28.7.06, מוסף לשבת עמ' 11), פנה שלו במכתב גלוי לראש הממשלה אולמרט,

יותר מפעם אחת תיאר אותי מר אולמרט כאדם חזק, סבלן, נדיב ואמיץ. בפעמים הראשונות חשתי אל הראי והסתכלתי בו בתימהון. אני? באמת? או שמא חומד לו האיש לצון על חשבוני. אבל אחרי הפעם הרביעית השתכנעתי. אני כזה.... אני מודה – נעים לשמוע אוטוריטה ברמות כה גבוהות מאשרת בקול רם שנעשיתי סוף סוף מה שתמיד רציתי להיות. אם תואיל לשכת ראש הממשלה ותעביר אלי את הערכתו זו בכתב, אוכל אף לכלול אותה בקוריקולום ויטה שלי. עם זאת, ולמען הגילוי הנאות, אני מבקש להבהיר שלא זכיתי בכליל המחמאות הזו אלא בזכות השתייכותי למה שקרוי כאן "העורף" – אותנו גוף גדול ואמורפי, דומם למדי, בוודאי יחסית למה שמקובל כאן, הרובץ בסבלנות בין המשפתיים, לא מילל ולא מקטר, ומניח למנהיגיו להראות לו את כל הסלטות והזיקוקים שהם מסוגלים להפריח ולעשות.

שלו קונן על כך שלא היה באפשרותו אלא לציית לצו השעה הלאומי, ש"פומפס" אל מוחו ללא הפסקה דרך המסך הקטן. ואכן, ניתוח שיח המדיה בשבועיים הראשונים למלחמה מגלה אינספור דוגמאות בסוגות תקשורתיות שונות – נאומים, ראיונות, כתבות חדשותיות בעיתונות ובטלוויזיה, מאמרי פרשנות – שהמכנה המשותף לכולם הוא שפעה של דברי שבח וקילוסים, מפי קשת רחבה של נציגי הציבור – פוליטיקאים, קצינים, פרשנים, מומחים ונציגים אותנטיים של העורף עצמו – על החוסן שמפגין הציבור המאפשר לצה"ל להגשים את מטרתו במלחמה.

בציטוטים הבאים נדגים את פרקטיקת השיח ששלו כינה בטורו "כליל מחמאות". ניתוח השיח בשלב הראשון במלחמה מראה כי שתי אסטרטגיות מרכזיות המשלימות זו את זו – דברי שבח והתפעלות ודברי עידוד וחיוזוק. הללו אומצו על ידי נציגי הציבור שצייתו ל"קו הנכון" על מנת לדרבן את העורף להתנהג באופן הולם. דהיינו, לעטות מסכה של אומץ, לספוג את הטילים ולא להתלונן. אסטרטגיית שיח זו שימשה את כל נציגי הציבור, ובמיוחד פוליטיקאים שהבהירו לציבור את אחריותו להצלחת המלחמה בפנותם אליו. חמישה ימים לאחר תחילת המלחמה (17.7.06), הצהיר ראש הממשלה, אהוד אולמרט מעל במת הכנסת כי,

חוסנה של אומה לא נמדד רק ביכולתה הצבאית. עוצמתה של מדינה נבחנת ברווחתה ובמוסריותה, בכלכלה חזקה ויציבה, במשק מודרני ומתפתח, בייצוא טכנולוגיות ומוצרים למתקדמים שבשוקי העולם ובמחקר אקדמי פורץ דרך. בכל אלה יש לכל אחת ואחד מאתנו סיבה להיות גאים. אבל מעל הכול, עוצמתה של מדינה נמדדת דווקא בשעות מבחן, כאשר העורף הופך לחזית, כאשר אזרחי המדינה יודעים לגלות אורך רוח, סבלנות וכושר עמידה יומיומי מעוררי הערצה, ומאפשרים לפעול מול האויב.

הכברת מילים מצדו של אולמרט על העוצמה האזרחית ולא על העוצמה הצבאית (שהיא הרלוונטית ביותר בעת מלחמה), מהווה הפרה של כלל הרלוונטיות של גרייס (1975); "דאג שתרומתך תהיה רלבנטית לנושא השיחה ולמטרתה", ומשמשת כמעין כלי פדגוגי המיושם על מנת לעודד את הציבור להפוך את עורו.¹⁰ חריגה זו מרמזת על כך שדברי השבח הנלהבים אל הציבור ועל הציבור, שנאמרו ימים מעטים מתחילת העימות, מבטאים את הספק שהתנחל בלב ההנהגה באשר ליכולת הציבור לשאת את האבידות בחזית ואת הטילים על העורף.

בטון פדגוגי מפורש יותר פנתה יו"ר הכנסת דליה איציק ישירות אל הציבור ושיבחה בהתלהבות יתר את נחישותו ועמידתו של העורף.

אחינו ואחיותינו תושבי הגליל, אנשי הדרום, יהודים, ערבים, דרוזים וצירקסים, אתם, הנתונים לאיום ולפגיעת טילי האויב, אנשי העורף שהפך לחזית, העומסים על כתפיכם את כובד המערכה, אני רוצה שתדעו שאינכם עומדים לבד. האומה

10 שני ציטוטים נוספים הראויים לאזכור מאותה ישיבת כנסת הם אלו של ח"כ סילבן שלום (ליכוד) שאמר, " העורף מוכיח שהוא הרבה יותר חזק מכפי שמישהו אולי חשב" ושל ח"כ מאיר פורוש שהחמיא לעורף באופן הבא, " אדוני היושב-ראש, עמיתי חברי הכנסת, בימים האלה, כאשר מתנהלת מלחמה בצפון ובדרום, ראוי בראש ובראשונה שנחזק את העורף הישראלי, שמתנהג באופן רגוע ובאורח מופתי. צריך גם לומר לאזרחים הטובים שלנו על כך שאין תחושה של בהלה, אין חלילה גילויי חולשה ומורד. להיפך – מרבית התושבים ביישובים שנתפגועו מהרקטות, מה"קסאמים" ומה"קטיושות" אומרים שהם מוכנים לסבול עכשיו במטרה להפחית את האיום על המדינה בעתיד. חוסן העם הוא ההישג המרשים ביותר של המלחמה הזאת."

כולה אתכם. אנחנו צופים בעמידתכם המופתית תחת אש וגאים בכם. כוח העמידה שאתם מגלים ראוי לכל שבח. אתם עושים זאת בגבורה מעוררת השתאות. אתם החומה הבצורה של מדינת ישראל. (דברי הכנסת, 17.7.06)

איציק אֶזְפֶּרָה בתחילת דבריה את קשת הקבוצות האתניות והלאומיות היושבות בצפון, ובכך הדגישה את גורלם המשותף של אזרחים יהודים ולא יהודים. במונחיהם של בראון ולווינסון (1987) השתמשה יו"ר הכנסת באסטרטגיה של נימוס חיובי שמטרתה בהקשר הנדון לקדם סולידאריות חברתית, ובמכלול להציג תמונה ורודה של ציבוריות ישראלית – לא רק חוסן, נחישות ועמידות בין נכסיה של החברה הישראלית, אלא גם הזדהות ושותפות ללא מחלוקות.

דברי העידוד והשבח על העורף, שנשמעו ללא הפסקה בשיח המדיה הטלוויזיוני לכל אורכם של השבועיים הראשונים של המלחמה, מצביעים על כך שזו היתה האסטרטגיה המרכזית בבניית הדימוי של "עורף חזק", או לכל הפחות כאמצעי מיידי שיושם למניעת קריסתו. חוקרי שיח, במיוחד אלה הממוקדים בתיאורית הנימוס, הגדירו בעבר את פעולת המחמאה בהקשרים בינאישיים. מכיוון שאנו תופסים את המדיה כספירה המתווכת בין האישי לציבורי, נראה לנו לגיטימי לעשות שימוש בהגדרותיהם בהקשר המוסדי של "ביצוע ציבוריות". באופן זה השתמשנו בהגדרתה של הולמס (1988) למחמאות,

"...a speech act which explicitly or implicitly attributes credit to someone other than the speaker, usually the person addressed, for some "good" (possession, characteristic, skill etc.) which is positively valued by the speaker and hearer".

כמו כל פעולת דיבור אחרת, גם במחמאות קיים הפוטנציאל לשינוי המציאות החברתית. בהקשר של מלחמת לבנון השנייה המחמאות נוצלו על מנת ליצור שינוי חיובי בתדמית העצמית של העורף, כמו גם לנער את האבק מכמה ערכים שנשכחו כמו אחדות, אומץ וסולידאריות. המטרה בהמרצת העורף לפעול לפי הדימוי שאותו מתארת המחמאה היתה, כאמור, להמשיך בפעילות המלחמתית.

בעוד שכל מחמאה מניחה מראש שהתנהלות האדם המוחמא היא טובה, הרי שלא כל הדברים שבגללם היא מוענקת טובים בהכרח לשומע (Searle and Vanderveken, 1985: 215). ואכן, הדברים שבגללם הורעפו מחמאות על העורף הישראלי – עמידה בגבורה תחת אש – אינם נחשבים לרצויים או טובים עבורו. אין לשכוח גם שכל מחמאה מונעת במידה כזו או אחרת על ידי רצונו של המחמיא לרצות את המוחמא (Wierzbicka, 1987) ונראה לנו שבמקרה הנדון תפקדו המחמאות גם כמעין פעולות תיקון (Goffman, 1971; remedial actions), שמומשו מתוך תחושת אשמה על הטלת הציבור הישראלי אל המערכה ללא התרעה מוקדמת.

דברי ביקורת בשבועיים הראשונים של המלחמה נוסחו כהצעות קונסטרוקטיבסטיות למוסדות האחראיים. התראות מוקדמות מצאנו בדיווחיו של הכתב הוותיק מנחם הורוביץ בערוץ 2, שהזהיר כי ללא טיפול דחוף במקלטים ואספקת ציוד בסיסי, העורף לא יוכל לעמוד איתן לאורך זמן. המסר המשתמע מדיווחיו היה – אף אחד לא דואג לעורף, וגרוע מכך, ללא אספקה יקרוס העורף בקרב.

בשלב הראשון של המלחמה, פורום העיתונאים והמומחים באולפן הפתוח הדהד את דאגתם של חברי הכנסת באשר לעורף, ולא נתן לראיון להסתיים ללא העלאת סוגיית חשיבותו העצומה לניצחון במלחמה. התחושה באותם ימים היתה שברגע שטיפוח הדימוי ייפסק, העורף יצא נגד אלה שגרמו לו לשאת את עול הלחימה על גבו. הרעיון בימים הראשונים של השידור החי היה לא לתת לדימוי של עורף אמיץ להיעלם מהמסך. דוגמאות לפרקטיקה זו באו לידי ביטוי בשאלות שהמראיינים הפנו לחיילים, פוליטיקאים, גנרלים ואזרחים פשוטים. שאלות פתוחות כמו זו שהופנתה לחייל בגבול "מה אתה רוצה לומר לעורף?" (ערוץ 2, 27.7.06, 20:50), אפשרו לו להמשיך ולחזק את הדימוי של עורף חזק. שאלות אחרות הופנו כלפי דמויות מוסדיות בלבד, כמו בדוגמה שמצאנו בערוץ 1 "כמה זמן העורף יוכל להחזיק, להיות חסון?" (עודד שחר שואל את זאב לבנה, מפקד פיקוד העורף לשעבר בתוכנית 'פוליטיקה', 27.7.06, 21:30). שאלות מסוג זה כוללות טון ביקורתי ומנוסחות במטרה לקבל רמז באשר לפתרונות המעשיים המתוכננים נגד אויביו של העורף (עצירת ברד הטילים, העברת התושבים לאזורים בטוחים, אספקת ציוד למקלטים ועוד). השאלות מצביעות על החשש שריחף לכל אורך התקופה כי מיתוס העמידות עומד לקרוס. הן גם מעידות על תפקידה הפעיל של המדיה בגיוס העורף מחד, ומתן תזכורת לממסד לגבי הצורך לדאוג לצרכיו, מאידך.

דוגמה לתפקוד הכפול של התקשורת, המשתלב בשיח המחמאות המוסדי, מצאנו גם בראיון שנערך באולפן המיוחד של ערוץ 2. השדרנית יונית לוי ראינה את אלון פיקוד העורף יצחק גרשון, ששה ימים לאחר תחילת המלחמה (ערוץ 2, 18.7.06), על גג הפתוח של מלון על הר הכרמל, כששערה מתבדר ברוח. בתשובה לחשש שהביעה לוי לגבי אורך הנשימה של העורף, פיזר האלוף מחמאות על הציבור והדגיש את חשיבותה של עמידותו להצלחתו של צה"ל בקרב.

לוי: ... אבל אתה יודע, כל הזמן אנחנו אומרים העורף חזק, העורף חזק. כמה זמן אפשר להחזיק בסיטואציה הזו במדינת ישראל להערכתך?

גרשון: אני חושב שהעורף הישראלי הוכיח לא אחת, אבל לצערנו במהלך ששת השנים האחרונות עמדנו בפני מתקפה של הטרור הפלסטיני, העורף עמד לפי דעתי **בגבורה**. הוא זה שניצח את המערכה כנגד הטרור הפלסטיני. גם כאן אני רואה את תושבי הצפון וזה דבר מעורר הערכה ופליאה על כושר העמידה

שלהם, על הנחישות שלהם ועל הקריאה שלהם לממשלה ולצה"ל להמשיך במצב הזה כדי לשנות את המצב מיסודו.

כמה תורות הושמטו שבהם תא"ל גרשון קרא לתושבי הצפון לצאת לעבודה ללא חשש

לוי: למרות שבמקרה כזה אנשים יכולים להיפגע אם הם יוצאים לרגע מהמקלט?

גרשון: אנחנו לוקחים את זה בחשבון, אנחנו מבינים מה ההתרעות. כרגע זה מה שאנחנו מאפשרים כדי לשמור על שגרת החיים וכדי להגביר את היכולת של העורף לעמוד במבחן הזה ולאפשר לצה"ל להמשיך בפעילות המבצעית.

בתשובתו לדאגה שהביעה המראיינת באשר ליכולתו של העורף לתמוך לאורך זמן במלחמה, נקט גם האלוף גרשון באסטרטגית השיח של מחמאות ועידוד. הוא שיבח את אומץ ליבו של העורף באמצעות השימוש במונח "גבורה", המתפקד בדרך כלל במסגרת השדה הסמנטי של חזית המערכה לתיאור מאפייני הלחימה של חיילים. תגובתו לחשש של לוי באשר לתוצאות הרוח האסון שיכולות לקרות ביישום המלצתו לתושבים לצאת מבתיהם, תואמת גם היא באופן מלא את המשפט הסינטגמטי המאפיין את השלב הראשון של המלחמה. עבור האלוף גרשון, המלחמה החשובה באמת היא עבור הצבא (לתת לו את אורך הנשימה), והיא מתאפשרת על ידי הציבור (המעניק לו אותה) למען המדינה. לפיכך, יש לתמוך בעורף (לתת לו להמשיך בשגרת החיים) על מנת שיוכל להמשיך ולהעניק לצבא את מרחב הפעולה הרצוי. בשלב זה התחושה היתה שהצבא יבצע את מלאכתו. השאלה שנותרת היתה רק: האם העורף לא יסכל את מאמציו?

"החומה הבצורה של מדינת ישראל" 2: מאפייני הטיפוס החזק, החסון והעמיד

במחמאה נוספת בראיון העניק תא"ל גרשון את הקרדיט לניצחון באינתיפאדה השניה לעורף הישראלי, "שניצח את המערכה כנגד הטרור הפלסטיני". זקיפת הניצחון באינתיפאדה לזכותו של הציבור הפתיעה אותנו בהתחלה לאור הדימוי החלוש והרפה של העורף כפי שהוצג על ידינו למעלה ואושש בתיאור של מאיר שלו. בחינת שיח המדיה המתמשך הובילה אותנו למסקנה מעניינת באשר לדרך שבה מובנה דימוי מחודש בעת הצורך. מול הטיפוס המפונק, החלוש והמתלונן (יש שיגידו תואם הבועה ה"תל-אביבי"), שנתפס כמשמעותי יותר בציבוריות הישראלית – שבא לידי ביטוי בדימוי "קורי העכביש" – ניצבים שני טיפוסים "עמידים". מצד אחד הטיפוס הערכי, הוותיק של הישראלי הסולידארי (הקיבוצניק?), ומצד שני, חברי מובלעת חברתית, לא קונסנסואלית במיוחד, של המתנחלים בגוש קטיף,

שעמדו במבחן במשך שש שנים מול הטרור הפלסטיני ופנו לבסוף מיישוביהם. למרות מידת הפופולאריות הנמוכה שלהם¹¹, הפכו האחרונים בעת המלחמה למשאב סמיוטי (אבן זוהר, 1980) זמין ועדכני עבור נציגי הממסד והתקשורת כדי לתלות עליו את הדימוי המחודש של האב-טיפוס העורפי. דימויים של המתנחלים כאנשים עיקשים אך גם אמיצים, תואם לא רק את הכפילות המצויה במקורו התנ"כי של המונח "עורף" אלא גם את צו השעה הלאומי.

הדגמה של ההבניה המחודשת בצוק העתים של מתנחלי הגוש מצאנו בעימות באחת מתוכניות "פוליטיקה" (ערוץ 1) ששודרה שבועיים מתחילת המלחמה (27.7.06) שבה עומתו שני טיפוסים מרכזיים – המתנחלת ("קשת העורף") והתל-אביבית (המפונקת והנרגנת) – כשהקדימות וההערכה הוענקו על ידי המפיקים לראשונה על חשבון האחרונה. את תפקיד המתנחל מילאה שלה שורשן רוזנק, אשר למרות האזכור בפתחי של הטרגדיות שעברה במהלך חייה (בין השאר, בעלה נרצח באינתיפאדה), דיברה בטון שליו, בוטח ומרגיע. מולה הוצבה העיתונאית יעל פז-מלמד, שמילאה נאמנה אחר מאפייני הטיפוס המתלונן, הפסימי והספקן. שימו לב לאופן שבו ניסח המראיין, עודד שחר, את השאלה המתאימה לכל אחד מהטיפוסים הללו, וכיצד מילאו המשיבות, כל אחת בתורה, את התפקיד המצופה.

שחר: שלום שלה שורשן-רוזנק, המ את עברת קשיים קשיים. הרבה טרגדיות, אפשר לומר, כאן בחיים במדינת ישראל. בעלך נרצח בגוש קטיף, בשעתו, בכפר דרום. ואני רוצה לשאול, מאיפה העם הזה, או האם, למה אני אומר מאיפה?, האם לעם הזה יש חוסן או שזה רק מעטי מעט.

רוזנק: אני אפילו מתפלאת על השאלה. אני חושבת שלעם הזה יש הרבה כוח. הרבה מאד כוח. ותסתכל אחורה, אנחנו כבר למעלה מעשרים שנים שלא החיילים נלחמים לנו... כבר בערך עשרים ומשהו שנים שיש לנו שתי אינתיפאדות... העם הזה נלחם, הילדים נלחמים ואף אחד לא קם והולך. כולם ממשיכים להלחם, ולחייך, ולבנות. העם הזה מאד חזק.

שחר: כן. יעל פז מלמד, מעריב, אומרים שהעם הזה חזק. למה לפעמים יש תחושה שאנשים נעשו, לפני המלחמה, אנשים אגואיסטים, רצים אחרי הכסף, כל אדם לנפשו, לגורלו, חברה מאד אגואיסטית, לאף אחד לא איכפת מהשני. פתאום תוך שבועיים, עם חזק. מה באמת? אנחנו באמת עם חזק או שאנחנו [מעמידים פנים] כי צריך

11 כפי שעולה מדו"ח קשב (אירם ואחרים, 2006), ייצוגם של המתנחלים בתקשורת בעת הפינוי כלל מראות וביטויים קיצוניים נגד מדיניות הממשלה, וכוחות צה"ל והמשטרה. יחד עם זאת, הייצוג התקשורתי עסק גם בטראומה שחוו המפונים. לפיכך, ניתן להניח שהדימוי של המתנחלים עם פרוץ המלחמה נותר אמביוולנטי כפי שהיה במבצע ההתנתקות.

פז-מלמד [תראה] קודם כל המושג הזה העם הזה הוא מושג אמורפי. העם הזה הוא מחולק להרבה מאד קבוצות ותתי קבוצות, אין אין הומוגניות, גם במלחמה, גם במצב הזה. עכשיו, החוסן של העורף, לדעתי כשהיום כמובן אין ספק שהוא קיים. אבל אנחנו עדיין בדקות התהילה, בטווח דקות ההרואיות, לא התהילה ההירואיות. החשש שלי הוא מה יקרה אחרי. מה יקרה כשהבירוקרטיה תתחיל את ההתשה שלה..." (המשך הסברים לגבי אי הטיפול הנאות בעתיד בנפגעי המלחמה בעקבות הסרבול הבירוקרטי)

הסתירה שבין הטיפוסים השונים בציבוריות הישראלית הביאה את שחר לברר באופן ממוקד את סוגיית שינויו של הדימוי בן לילה. שאלתו הראשונה הופנתה אל רוזנק והחלה תוך הסתמכות על קדם ההנחה כי הדימוי אכן מתאר את המציאות נכוחה ("מאיפה העם הזה..."). לפני השלמתה תיקן את עצמו שחר ושאל, האם אכן מדובר במאפיין של כלל הציבור או של "מתי מעט". בכך הוא רמז כי אמנם יש מעטים בציבור הישראלי, המתנחלים, שהם אמיצים וחסונים, ואילו שאר הציבור רק מתבשם מן הדימוי הזה, כאשר יש דרישה להקרין אותו כלפי חוץ. למרואיינת אין כל ספק כי מדובר במאפיין כולל (היא אפילו מתפלאת על השאלה), ובתשובתה היא משעתקת את שיח המחמאות והדרבון, שאפיין את כל נציגי הציבור באותה עת.

השאלה שהופנתה לפז מלמד תאמה את האופן השונה של תפיסת הציבור שאותו היא מייצגת. זאת הסיבה לדגש השונה במבוא לכל אחת מהשאלות. בעוד שאצל רוזנק הובלט אומץ לבה ונחישותה הראויים להזדהות, ביחס לפז מלמד הובלט הדימוי השלילי של העורף ("אנשים אגואיסטים, רצים אחרי הכסף, כל אדם לנפשו, לגורלו") ונשאלה השאלה האם האדרת העורף איננה רק פיקציה תקשורתית. ערעורו של שחר על ההנחה כי אכן מדובר בשינוי אמיתי, אושר על ידי העיתונאית שתקפה את הטיפול העתידי הלקוי של הרשויות בקורבנות העורף.

למרות חוסר האהדה לטיפוס שייצגה פז מלמד ברגע קריטי זה של המלחמה, ביטאו דבריה את הלך הרוח שהחל לתפוס תאוצה באותה עת באשר למחדלי השלטון בטיפולו בעורף. טורים במוספי השבוע השני של המלחמה כללו כבר ביקורת גלויה על התפקיד שהוטל על העורף. בנוסף על הטור של מאיר שלו, גם מבקר הטלוויזיה של עיתון "הארץ" אהוד אשרי ביטא עמדה ביקורתית ב"מילון מונחי מלחמת לבנון השנייה" שהציג בטורו (הארץ, 29.7.06, 3ב).¹² כל המונחים הנזכרים טופטפו בזרם בלתי פוסק של דיווחים בטלוויזיה, בעיתונות ובאינטרנט, כחלק משיח השבח והדרבון, שאפיין את השלב הראשון במלחמה. המילון של אשרי כלל למשל את המונח,

"איתנות העורף. דרך מעודנת לומר "תמשיכו לספוג בשקט". מונח שטבע הרמטכ"ל בתחילת פעולת צה"ל כמשקל נגד ל"קורי העכביש" של נסראללה. ביטויים נרדפים: "חוסן", "עמידה", "נחישות", "גיבוי". מאחורי כולם מסתתר האינטרס לקבל מהציבור מנדט ללא תנאי להמשך ה"כתישה" (עי"ע) גם במחיר קורבנות אזרחיים. לכן התעוררה ההתפעלות מ"איתנות העורף" הרבה לפני שהעורף התחיל להבין מה נפל עליו".

מושגים אחרים במילונו של אשרי היו הפתעה אסטרטגית ("כושר העמידה של החברה הישראלית. האזרחים נהפכים בבת אחת ממטרה אסטרטגית לנכס אסטרטגי. אם כבר חוטפים טק"ק, עדיף לחטוף אותן בתור נכס ולא בתור נטל. כאילו שיש ברירה"), ומעל לכולם ה"חיבוק", שהפך למונח המתאר את הפעולה הפיזית הנלווית לשיח המחמאות,

חיבוק. עד לאחרונה היה נהוג "לחזק ידיים", "להזדהות" ו"לתמוך". בשבועיים האחרונים כולם התחילו "לחבק". אהוד אולמרט, מחבק סדרתי, נתן את האות. לאחר החטיפה בכרם שלום הודיע ש"עם ישראל מחבק את משפחת שליטי". בנאומו השבוע בכנסת הכריז: "ברצוני לחבק חיבוק גדול את משפחות החטופים והבנים עצמם". הוא לא היחיד. צביקה הדר עלה לצפון "לחבק את התושבים", שופרסל "מחבכת את תושבי קו העימות" (ומזמינה אותם לסניפה), "מעריב" ובנק דיסקונט "מחבקים את תושבי הצפון" (ומחלקים להם עיתונים), פלאפון שולחת להם "חיבוק" דיגיטלי (המיוצג בשני סימני סוגריים) ואפילו בנק איגוד "מחבק את תושבי הצפון" (ומפנה אותם לסניפיו)...

אך ככל שהמלחמה נמשכה ולמרות "ההפתעה האסטרטגית של ישראל", כפי שבא לידי ביטוי בגבורתו של העורף, הפשלות הצטברו, והצלחות אין. בנקודה זו התעצמו הקולות הביקורתיים המעטים שנשמעו בתחילת המלחמה ואופיו של השיח הציבורי סביב העורף שינה שוב את פניו.

"איפה חזק? איפה חסון? איפה נעליים? רק תוציא אותנו מכאן": מיצוב העורף בשלב השני של המלחמה.

בשבוע השלישי של המלחמה העורף היה עדיין במרכז הדיון, אך הדימוי של עורף חזק הממוקם בחוד החנית של החזית הלאומית, התחלף בשלב זה בדימוי של קורבן חסר ישע והזקוק לסיוע. יש להדגיש שאין כאן חזרה לדימוי הטרור מלחמתי של נהנתנות העורף, עליו הימר נסראללה כשלקח את הסיכון עם חטיפת החיילים. בעוד שהדימוי לפני מלחמה היה מבוסס על אבדן האמון בכוחו של הציבור הישראלי להקריב את חייו הנוחים לטובת המדינה על חשבון הצלחתו האישית והדאגה לרווחתם וביטחונם של הקרובים לו, הרי שבשלב זה חולשתו נתפסה כפועל יוצא של מחדלי הממשל, הצבא והרשויות המקומיות. וכך, בתחילת השבוע השלישי מצאנו

שוב שינויים במיצובם של שלושת השחקנים. המלחמה כעת נתפסה כמערכה **עבור** הציבור (שיש ספק לגבי כוח עמידותו, ולכן עליו להיתמך) ע"י המדינה (שתספק לו את המשאבים הנחוצים) **למען** הצבא (על מנת שינצח).

כפי שציינו למעלה, איתרנו את התעצמות הטון הביקורתי בסוף השבוע השני של המלחמה, כשטורו של מאיר שלו סימן עבורנו את קו פרשת המים שהאיר באור ציני את הרטוריקה המניפולטיבית של נציגי הממסד בשיתוף פעולה עם התקשורת. בהמשך ה"מכתב מהעורף" (ידיעות אחרונות, 28.7.06, מוסף לשבת עמ' 11) שהצגנו למעלה, ביקר שלו מפורשות את הזלזול ואזלת היד של הממשלה בטיפול בבעיות החומריות של העורף,

"...ואז, כשהעורף נאנק מרוב חונף ועונג, הם קורעים לו את הצורה. פיצויים לעורף על אובדן הכנסות? הצחקתם אותנו. פיטורים של אנשים בעורף? בעיה שלהם. אבדן ימי עבודה במרחב המוגן ובמקלט? זבש"ך. התפנית מהעורף של נהריה לעורף של תל אביב? לא תקבל עזרה. נאלצת להשתכן במלון? סימן שאתה בחופשה. מצב חירום? שכח מזה... מה נאמר ומה נדבר – חבל שהממשלה לא מפגינה את מלא התחכום הזה במלחמה.

מנקודה זו, התעצם הטון הביקורתי כנגד הממסד והדימוי של "עורף חזק" התפוגג ונשכח מלב. בשורה של ציטוטים שליקטנו בשלב זה של העימות מפי נציגי אופוזיציה, עיתונאים ונציגים אותנטיים של מצוקת העורף, מצאנו מכנה משותף שמבטא מתקפה נגד הדימוי הקודם ונגד הממסד שאכזב. כך למשל, קונן באוזני כתב ערוץ 1 (11.8.07) אזרח שהגיע לרגע מהמקלט "ישראל הפקירה את העורף. איפה חזק? איפה חסון? איפה נעליים? רק תוציא אותנו מכאן". לעומת מצוקת הרגע של אותו נציג סובל, התאונו בעלי עסקים על ההתעלמות מההשלכות הכלכליות של המלחמה על יישובי הצפון. בסדרה נוספת של שאלות רטוריות תקף איתן אופלגר, מנכ"ל ובעלי מפעל יציקת המפרץ מחיפה, ישירות את אסטרטגית שיח המחמאות והדרבון,

"מספרים לנו קשקושים וטיפות מוח על החיבור הגדול לתושבי הצפון ועל עמידתו האיתנה של העורף. איזה חיבוק? איזו עמידה איתנה? שליש מדינה משותקת והמדינה לא עושה בשבילו שום דבר".¹³

מחאת העורף לא נעלמה מעיני הפוליטיקאים מהאופוזיציה, שתרמו את חלקם למתקפה נגד הטיפול הכושל בעורף. כך למשל, ח"כ ישראל חסון מישראל ביתנו ביקר את הציפיות המופרזות מהעורף ואת ההתעלמות מסבירות של פגיעה קשה בו, "אי אפשר לבנות על עורף, עורף, עורף. לא היתה לנו שום מלחמה שבה נדרש

העורך לשלם מחיר כה אינטנסיבי". עוד ביטוי בקורתי אופייני התוקף את הנושאים באחריות למצבו העגום של העורך מצוי בטורו של רינו צרור ב-YNET, בסוף השבוע השני ללחימה (25.7.06).

זו מלחמת העורך השנייה שלא נערכנו לקראתה. לא ראשי השלטון, לא הצבא, גם לא ראשי הרשויות... אותנו מחדל, אותו ראש, אותה התייחסות, חזרת ונשנית. העורך, כלומר אנחנו, הפך לבשר תותחים לא מוגן".¹⁴

מאופוריה לדפרסיה: הערות לגבי מיצוב העורך בזמן המלחמה

כפי שטענו, התמקדות התקשורת בעורך לאורך מלחמת לבנון השניה נבעה מהחשש הגדול מפני קריסתו תחת נטל המלחמה שפרצה ללא התרעה מוקדמת וללא יישום של דוקטרינת הקרב המקובלת. בשל אי הצלחת הצבא למנוע את גשם הטילים ובשל אי יכולתו להעביר את ההכרעה לשטח האויב, התגייסותו של העורך למאבק נתפסה כקריטית. דא עקה, אותו עורך ישראלי שעליו נסמכה המדינה בעשורים הראשונים הפך את עורו – מחברה קולקטיביסטית, סולידארית המכוננת על ערך ההקרבה למען הכלל, לחברה פרגמנטרית, שבירה, מפונקת ואנוכית (ראו למשל, אלמוג, 2004; Kimmerling, 2001). דימוי זה של הציבוריות הישראלית הציב איום משמעותי על היכולת לנצח במאבק והוביל למימוש אסטרטגיות השיח שאפיינו את השלב הראשון של המלחמה.

במעקב אחר שיח המדיה מיומה הראשון של המלחמה מצאנו, שבשבועיים הראשונים, שבהם נראה היה שהמאמץ המלחמתי צולח, המדיה התגייסה למאבק והיתה לשותף פעיל בהבניית שיח של שבח ועידוד. אסטרטגיות השיח שהובילו ליצירת הדימוי של עורך חסון, נתפסו כדרך לגיטימית לתמוך במאמץ המלחמתי. הדימוי שיצרה התקשורת לעורך הישראלי היה מהופך לדימוי שהתבסס בעשורים האחרונים. הצפייה בשלב הראשון של המלחמה הייתה שהציבור יפנים אותו וינהג על פיו, על מנת לתת לצבא את אורך הנשימה הנדרש לביצוע משימותיו. שבועיים האחרונים של המלחמה, לעומת זאת, כאשר מד הסבל הציבורי עלה ולא נרשמו הצלחות משמעותיות בחזית, יצאו העיתונאים נגד הממסד שאינו מספק תמיכה לציבור חרף סבלו, ומחקו את הדימוי האיתן והחסין שניתן לו בתחילה.

ניתוח השיח הציבורי סביב העורך ותפקידה של התקשורת בתיווכו לכל אורך המלחמה הוביל אותנו לשתי מסקנות מרכזיות. ראשית, למרות שניתוח היחסים בין שלושת השחקנים ציבור-ממשל-צבא מצביע על שני מיצובים שונים של הראשונים לאורך המלחמה, ניתן לקבוע, כי התקשורת תמכה בעורך לכל אורך הדרך, תמיכה שלבשה צורה שונה בכל אחד מהשלבים. בחלקה הראשון של המלחמה תמיכה זו

קבלה ביטוי בצורת גיוסו של העורף למאבק, תוך מתן גיבוי מלא לממסד הצבאי והפוליטי. בחלקה השני לבשה התמיכה בעורף צורה של ביקורת על הזנחתו, וכפועל יוצא ערערה על תפקודם של הצבא והממשל.

המעבר החד מהתפעלות מחוסנו של העורף לחמלה על עליבותו, ומתמיכה בלתי אמצעית במהלכי הממשלה והצבא לביקורת חסרת רחמים על תפקודם, הוליכה אותנו למסקנה השנייה. הטענה המקובלת בחקר התקשורת, כי המדיה משקפים ואף מעצימים מגמות חברתיות, מקבלת ביטוי מוקצן בעת מלחמה, כאשר הציבור החרד צמוד למקלטים, והתקשורת, הנתונה תחת אילוצי השידור הרציף, הופכת כל בדל מידע מפקפק לעניין קריטי הראוי לדיון וניתוח. כיסוי המלחמה בסביבת התקשורת העכשווית – שידור חי, מרובה מקורות ואתרי התרחשות וממוקד באירועים הקורים בזמן אמת - מועד, לפיכך, לסכנה של העצמת ההתרחשויות ומשמעותן, כפי שראינו במקרה של השינוי בן לילה בדימוי העורף. בתחילת המלחמה, כשהציאה אל הקרב נתפסה כמוצדקת והיכולת לנצח כמובנת מאליה, הוצג העורף כבעל משאבים ועוצמה. שבועיים מאוחר יותר, כאשר קץ המלחמה לא נראה באופק והביטחון העצמי של הציבור בישראל התערער, התרחש גם מהפך בייצוגו של העורף. בשלב זה חזינו בו כמסכן וחסר ישע. התנודות החדות בדרכי הייצוג יצרו בתורן גם תנודות חדות במצב הרוח הלאומי. במקרה הישראלי בלבנון נראה כי לניפוח ולהפרזה התקשורתית, לכיוון של ניצחון מזהיר כמו גם להיסחפות של תמונת מציאות חד משמעית לכיוון של מפלה מוחצת, יש תרומה משמעותית במעבר **מאופוריה לדפרסיה**. הנפילה מתחושת גאווה על התפקוד האמיץ והאלטרואיסטי של הציבור, והאמונה ללא סייג באשר לצדקת המלחמה והניצחון בה, לתחושת תבוסה, דיכאון עמוק ואובדן האמון באשר ליכולת הממשל לטפל בענייני המדינה (ואף ספק באשר להמשך קיומה) מציבים סימן שאלה נוסף על אלה שהופרחו לגבי תפקוד התקשורת בישראל בזמן מלחמת לבנון השנייה.

מקורות

- אבן-זהר, א. (1980). צמיחתה של תרבות עברית ילידית בארץ-ישראל 1882-1948. *קתדרה*, 1: 165-189.
- אירם, ש., ואחרים (2006). מנותקים: כך סיקרו אמצעי התקשורת את ההתנתקות. קשב.
- http://www.keshev.org.il/FileUpload/Keshev_Report_January_06.pdf
- אלמוג, עוז (2004). פרידה משרוליק: שינוי ערכים באליטה הישראלית. רמלה: אוניברסיטת חיפה וזמורה ביתן.
- בורדייה, פ. (1999). על הטלוויזיה. תל-אביב: בבל.
- בלום-קולקה, ש., קמפף, ז. וליבס, ת. (2003). "לדבר עם האויב?": ראיונות עם פלסטינים בתקופת
- האינתפאדה השניה. בתוך: יצחק שלזינגר ומלכה מוצ'ניק (עורכים), *למ"ד לאיל"ש: קובץ מחקרים בבלשנות שימושית (עמ' 61-77)*. ירושלים: צבעונים הוצאה לאור.
- גוטמן, ת. (2006). מסרבים להיות השעיר לעזאזל. העין השביעית 65: 38-39.
- דה-סוסייר, פ. (2005). קורס בבלשנות כללית. תל אביב: רסלינג.
- ליבס, ת. קמפף, ז. ובלום-קולקה, ש. (2006). סדאם ב CBS וערפאת בערוץ הראשון: ראיונות עם אויב על מסך הטלוויזיה. ת, ליבס, ופרוש, פ. (עורכים). *כשהאויב נכנס אלי הביתה: טרור ותקשורת בעידן העכשווי (עמ' 145-178)*. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- ליבס, ת. וקמפף, ז. (אפריל, 2006). שחור, לבן וגוונים של אפור: לראות את פנינו ופני האויב במראה (2000-2005). הוצג בכנס האגודה הישראלית לתקשורת, ירושלים.
- Brown, P. & Levinson, S.C. (1987). *Politeness – Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coupland, N. (2001). Stylization, authenticity and TV news review. *Discourse Studies* 3 (4) : 413-442.
- Dayan, D. & Katz, E. (1992). *Media events: The live broadcasting of history*. Cambridge: Harvard University Press.
- Frosh, P. & Wolfsfeld, G. (in press). *ImagiNation: News Discourse, Nationhood and Civil Society*. Media, Culture and Society.
- Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. In: P. Cole, & J. Morgan (Eds.), *Syntax and Semantics 3: Speech Acts* (pp. 41-58). New York: Academic Press.
- Goffman, E. (1971). *Relations in Public*. London: Allen Lane.
- Habermas, J. (1991). The public sphere. In M. Schudson & C. Mukerji, *Rethinking*

- Popular Culture (pp. 398-405). University of California Press.
- Holmes, J. (1988). Paying compliments: A sex-preferential politeness strategy. *Journal of Pragmatics*, 12: 445-465.
- Kimmerling, B. (2001). *The Invention and Decline of Israeliness: State, Society and The Military*, Berkeley: California university Press,
- Liebes, T. (1998). *Reporting the Arab-Israeli Conflict: How Hegemony Works*. London: Routledge.
- Liebes, T. (1998). Television's disaster marathons: A danger to democratic processes? In *Media, Ritual and Identity*, eds. T. Liebes & J. Curran. London and New York: Routledge.
- Montgomery, M. (2001). The uses of authenticity: "Speaking from experience" in a U.K. election broadcast. *The Communication Review*, 4 (4): 447-462.
- Scannell, P. (1996). *Radio, Television and Modern Life: A Phenomenological Approach*. Oxford: Blackwell
- Schudson, M. (2002). What's Unusual about Covering Politics as Usual?, in: B. Zelizer and S. Allan (eds.). *Journalism After September 11*. New York: Routledge.
- Searle, J.R. & Vanderveken, D. (1985). *Foundations of Illocutionary Logic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thompson, B. J. (1995). *The Media and Modernity*. Cambridge: Polity.
- Wierzbicka, A. (1987). *English Speech Act Verbs: A Semantic Dictionary*. Sydney: Academic Press.

פרסומי מכון הרצוג לתקשורת, חברה ופוליטיקה

מדד אמון הציבור בתקשורת

- תפיסות הציבור את התקשורת הישראלית
דו"ח מס' 1 – מרץ 2003
- אמון הציבור לעומת אמון העיתונאים בתקשורת הישראלית
דו"ח מס' 2 – ינואר 2004
- עמדות הציבור כלפי סיקור הסכסוך הישראלי-פלסטיני
דו"ח מס' 3 – מאי 2004
- צריכת חדשות באתרי האינטרנט
דו"ח מס' 4 – פברואר 2005
- הסיקור התקשורתי של מערכת הבחירות לכנסת ה-17
דו"ח מס' 5 – מרץ 2006
- עמדות הציבור לגבי הסיקור התקשורתי של בריאות מנהיגים ולגבי אשפוזו של ראש הממשלה שרון
דו"ח מס' 6 – אפריל 2006

סדרת אגרתא

- התקשורת הישראלית והירדנית:
האם השלום שינה את דימוי ה"אחר"?
פרופ' גדי וולפספלד, רמי חורי, ד"ר יורם פרי
ספטמבר 2003
- סיקור תקשורתי של בחירות בישראל:
חשבון נפש של מחקרי ארבע מערכות בחירות
פרופ' גבי וימן, ד"ר תמיר שפר
פברואר 2004
- אשליית הבחירה הדמוקרטית:
כיצד משיגות תכניות המציאות את שיתוף הפעולה של הצופים
ד"ר מוטי נייגר, אבישי יוסמן
דצמבר 2004
- דמוקרטיה, תקשורת ופוליטיקה בבית המשפט העליון:
גבולות חופש הביטוי של פלסטינים בישראל בתקופת האינתיפאדה השנייה
ד"ר יובל קרניאל
פברואר 2006
- סיקור תקשורתי של מעשי טרור:

אירועים מדאיגים והצעה להנחיות

פרופ' רפאל כהן-אלמגור

יוני 2006

- **מדינה פלסטינית – כן או לא?**
מודל ניסיוני להבניית שיח ציבורי-פוליטי ולקידום עיתונות שלום
ד"ר מולי פלג, ד"ר איתן אלימי
אוקטובר 2006

סדרת התקשורת המגזרית

- **"חטיבה אנושית אחת, עם ישראל אחד":**
על כינון זהויות קיבוציות במכתבים למערכת "הארץ"
ד"ר עמית קמה
מרץ 2005
- **שימושי תקשורת כאסטרטגיית השתלבות:**
המקרה של מהגרים מחבר העמים בישראל
ד"ר נלי אליאס
ספטמבר 2005
- **"רבות רעו"ת צדיק":**
קווים לתולדות העיתונות החרדית בישראל, למאפייניה ולהתפתחותה
ד"ר קימי קפלן
ינואר 2006
- **הציבור הדתי-לאומי והתקשורת:**
יחסי אהבה-שנאה
אינס גבל
מאי 2006
- **העיתונות הערבית בישראל 2006-1984 כמכשיר לעיצוב זהות חדשה**
ד"ר מוסטפא כבהא
דצמבר 2006

פרסומים מיוחדים

- **"אין עם מי לדבר":** מבט ביקורתי על הקשר פוליטיקה-תקשורת
עורך: יחזקאל רחמים
יולי 2005
- **"קשה אך יציב":** התקשורת, הרופאים ומחלות מנהיגים
עורך: יחזקאל רחמים
יולי 2006